

UDC 821

DOI: 10.34671/SCH.HBR.2019.0303.0019

АРТИСТИЧНИ ПОДХОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА НА УЧЕНИЦИ ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ

© 2019

Колева Ралица Живкова, докторант, катедра педагогика

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4000, България, Пловдив, „Цар Асен“ № 24, e-mail: ralitsa_jivkova@abv.bg)

Анотация. Обект на настоящата публикация е литературното обучение на ученици от етническите малцинства, които не владеят добре официалния език, застрашени са от отпадане, имат агресивно поведение и нямат интерес към учебния процес. Целта е да се покаже благотворното влияние на изкуството и да се наблегне на използването му в часовете по български език и литература. Представени са методи за привличане на вниманието на учениците, овладяване на темперамента и поставянето им в активна позиция в урока, с цел пораждање на интерес и любов към литературата. Идеята е да се разкрие творческият потенциал на децата от уязвими групи, като се създадат подходящи условия за възпитаване на емоционална отзивчивост, нагласа за речево общуване и самоизява. Активното възприемане на литературното произведение чрез театрални дейности, музика и изобразително изкуство са стъпка към развитие на въображението и изразяване на емоционално – ценностно отношение. Когато ученикът съумее да интерпретира литературния текст по своя уникален начин, то може да се каже, че той вече е усвоил смисъла на прочетеното и е разбрал посланието на творбата. Този начин на организация на педагогическия процес създава допълнителна мотивация за разбиране на художествената литература. Досегът с изкуството допринася изключително ползотворно за изграждане на индивидуалността, насърчава придобиването на ключови умения и компетентности. Предложеният подход е лесен за реализация и в същото време е привлекателен и атрактивен за учениците, създава добър психоклимат, който е благоприятно поле за себеореализация и предпоставка за успешна и качествена работа.

Ключови думи: артистичен подход, ученици от уязвими групи, български език, литературно произведение, обучение, изкуство.

ARTISTIC APPROACHES IN BULGARIAN TRAINING AND LITERATURE OF PUPILS FROM VULNERABLE GROUPS

© 2019

Koleva Ralitsa Jivkova, PhD, Pedagogy Department

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

(4000, Bulgaria, Plovdiv, Tsar Assen № 24, e-mail: ralitsa_jivkova@abv.bg)

Abstract. The object of this publication is the literary education of ethnic minority students who do not speak official language well, are at risk of dropping out, have aggressive behavior and have no interest in the learning process. The aim is to show the beneficial influence of art and to emphasize its use in classes in Bulgarian language and literature. Methods for attracting students' attention, mastering their temperament, and putting them in an active position in the lesson are presented in order to generate interest and love for literature. The idea is to unleash the creative potential of children from vulnerable groups by creating appropriate conditions for fostering emotional responsiveness, a sense of communication and self expression. The active perception of the literary work through theatrical activities, music and fine arts are a step towards the development of the imagination and the expression of attitude of emotional values. When the student is able to interpret the literary text in their own unique way, it can be said that he has already understood the meaning of the reading and understood the message of the work. This way of organizing the pedagogical process creates additional motivation for understanding fiction. Contact with the arts contributes extremely fruitfully to the building of individuality, encourages the acquisition of key skills and competences. The proposed approach is easy to implement and at the same time attractive and appealing to students, creates a good psychoclimate, which is a favorable field for self-realization and a prerequisite for successful and quality work.

Keywords: artistic approach, students from vulnerable groups, Bulgarian language, literary work, training, art.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ БОЛГАРСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ УЧАЩИХСЯ ИЗ УЯЗВИМОЙ ГРУППЫ

© 2019

Колева Ралица Живкова, докторант, катедра педагогика

Пловдивский университет „Паисий Хилендарский“

(4000, Болгария, Пловдив, „Царь Асен“ № 24, e-mail: ralitsa_jivkova@abv.bg)

Аннотация. Целью данной публикации является литературное образование учащихся из числа этнических меньшинств, которые плохо говорят на официальном языке, рискуют бросить учебу, ведут себя агрессивно и не заинтересованы в процессе обучения. Цель состоит в том, чтобы показать благотворное влияние искусства и подчеркнуть его использование на уроках болгарского языка и литературы. Представлены методы привлечения внимания учащихся, овладения их темпераментом и их активной позиции на уроке, чтобы вызвать интерес и любовь к литературе. Идея состоит в том, чтобы раскрыть творческий потенциал детей из уязвимых групп путем создания соответствующих условий для развития эмоциональной отзывчивости, чувства общения и самовыражения. Активное восприятие литературного произведения посредством театральной деятельности, музыки и изобразительного искусства является шагом к развитию воображения и выражению эмоционально-ценностного отношения. Когда ученик может интерпретировать литературный текст по-своему уникальным образом, можно сказать, что он уже понял смысл чтения и понял смысл работы. Такой способ организации педагогического процесса создает дополнительную мотивацию для понимания художественной литературы. Контакт с искусством чрезвычайно плодотворно способствует формированию индивидуальности, способствует приобретению ключевых навыков и компетенций. Предлагаемый подход прост в реализации и в то же время привлекателен и appealing для студентов, создает хороший психоклимат, который является благоприятным полем для самореализации и предпосылкой успешной и качественной работы.

Ключевые слова: художественный подход, студенты из уязвимых групп, болгарский язык, литературное произведение, обучение, искусство.

Обучението на учениците от уязвими групи е един от актуалните проблеми на образователната ни систе-

ма. Под уязвими целеви групи се има предвид деца от етнически малцинства, маргинализирани групи, деца в неравностойно положение поради редица социално-икономически причини. Основното предизвикателство е ранното обхващане и приобщаване на тези деца, които са в риск от отпадане и преждевременно напускане на образователните институции, имат затруднения в обучението и специални образователни потребности. Целта е да се подкрепи достъпа им до качествено образование, да се укрепи социалното им приемане и сближаване за изграждането им като пълноценни граждани. Овладеяването на българския език за тези деца е основата за усвояването на знанията по учебните предмети в училище.

Часовете по литература винаги са били предизвикателство за учениците, които не владеят българския език на ниво, достатъчно да се справят с учебните си задачи. Недостатъчното общуване на официалния език, ограниченият речников запас, особеностите на битовата среда са причина за слаботе резултати по учебния предмет. Учениците, които умеят да четат и пишат, често не разбират смисъла на прочетеното. Поради езиковата бариера те губят интерес към учебния материал, мотивация и желание за изпълнение на поставените им задачи. В този случай важна роля играе подходът на учителя, чрез който той ще съумее да провокира положително отношение към урока по литература и като цяло към българския език.

Според австрийския философ Рудолф Шайнер учителят трябва да се стреми към душевно разбиране на детето и да бъде в състояние да го изживее художествено пред него, „да го изживее като артист“. Той смята, че учителят трябва да има в себе си артистична кръв, за да може представеното от него да заживява пред

учениците по един достоверен начин, че изкуството и особено възпитателното изкуство не може да бъде овладяно без чувството за хумор. „Педагогическото изкуство се състои също и в това да бъде премахнато от учителството всяко чумерене и да бъде развита приветливостта, хумористичната, изпълнената с хумор любов към децата, за да не виждат децата в образа на учителя това, което той всъщност им забранява.“ Отношението на учителя към детето трябва да бъде напълно истинно, като се стреми да открие индивидуалността на всяко дете, опознавайки вида на неговия темперамент [1].

В учебните програми по български език и литература за 1-4 клас намират широко приложение редица интерпретаторски творчески задачи: изразително четене, създаване на игрови и сценични форми на литературната творба. Според Маргарита Александрова тези творчески методически похвати представляват театрални форми на интерпретация на литературното произведение и изискват литературният текст да бъде трансформиран с изразните средства и подходи на различни видове театрални изкуства. По този начин театралното изкуство присъства в методическата практика на началния етап на основната образователна система като възпитателно средство и като важен методически похват в обучението по литература. За децата, чийто български език не е майчин, този метод се явява най-достъпен, доближава се до техния темперамент. Александрова смята, че творческата интерпретация предполага трансформирането на литературния текст на езика на други видове изкуства – театър, художествено слово, музика, изобразително изкуство. Тя анализира идеите на Н. Матеева, която счита, че ефективността на литературната комуникация се постига до голяма степен от звучащото художествено слово и подчертава, че за да бъде активна художествената комуникация, трябва да се създадат предпоставки за активизиране на пресъздаващото въображение, на съпреживяването и естетическите емоции на учениците. Прилагането на изкуството на живото художествено слово – като предмет на обучение и като методически похват при възприемане на литературната

Хуманитарни Балкански изследвания. 2019. Т.3. № 3(5)

творба – според Матеева представлява актуално методическо средство, което постига синхрон между художественото възприемане на учителя и това на учениците.

Христо Кючуков също е на мнение, че работата с литературните произведения има голямо значение за овладяването на българския език и развитието на устната реч, тъй като те се научават лесно наизуст от децата, които не говорят български език. Чрез римата в тези творби учениците получават готови конструкции и словосъчетания. „Самочувствието им значително се повишава, когато могат да говорят втория език, рецитирайки стихотворения“ [3]. Според него мелодиката и ритмиката грабват децата и те бързо ги научават.

Като начален учител в ОУ „Пенчо Славейков“, град Пловдив, квартал Столипиново, който работи с деца от уязвими групи, мога да твърдя, че учениците имат желание да се изявяват. Притеглени са от музиката, рисването, драматизирането, празниците. Този факт предполага използването на силните страни на учениците, за да могат те да бъдат въвлечени в учебните занятия, да бъдат мотивирани в изучаването на български език и литература, да погледнат на училището като привлекателно и любимо място, където обучението е във игрова форма.

Според Галя Данчева исценировката на литературното произведение се извършва чрез игров акт, максимално близък до механизмите на детската игра – с условността на обстоятелствата, на ролевите позиции, и с конфликта, провокиращ игрово взаимодействие. Те действат в условията на въображаемите обстоятелства, предложени в литературната творба и конкретизирани в театралната игра. „Игрите за пресъздаване на литературна творба провокират преди всичко по – активно, осмислено, преживяно, субективно възприемане на литературните произведения, а също и активизиране на уменията за действие, за идентификация, за суитивна адаптация и обосновано вариативно поведение – умения, необходими за играта, за пресъздаването, както и за социалното общуване“ [4, с.177]. При драматизиране на епическите произведения децата схващат променената си позиция като участници в театрално игрово взаимодействие. Когато учениците театрализират литературна творба, в игровата конфликтна ситуация действат от позицията на персонажите. Те сравнително леко влизат в ролите, схващат положението на участниците в конфликта, действат от тяхно име. Влизането в ролята на героя подпомага разбирането на неговата гледна точка, а това е средство за алегоричното обобщение.

Данчева отделя място и на кукления театър като любимо за децата изкуство, което учи, възпитава, доставя наслада, забавлява. Децата с удоволствие гледат куклен театър, обичат и да участват в куклено - театрално представление, а така нареченият педагогически театър има за цел да възпитава и обучава децата. Оживялата кукла има възможност да внушава и да превръща трудните педагогически задачи в приятна игра. Кукленият театър подпомага работата в училище, като улеснява формирането на нравствени качества, предлагайки модели за жизнено поведение. Кукленото изкуство в обучението по литература може да се използва:

- Когато се усвоява ново образователно съдържание, нови знания и умения – чрез етюди, които представят непозната информация и мотивират дейността;

- Когато учениците се запознават с литературна творба - чрез куклено - театрална адаптация на произведението;

- Когато се възприемат спектакли.

Данчева също така смята, че съвременният учител, който усеща значимостта на кукленото изкуство, може сам да бъде автор или да преработва литературни материали, познавайки спецификата на драматургията на кукления театър.

Ивана Колева също развива идеята за активизиране на художествените възприятия в обучението по литература

тура чрез игровата трансформация на художествени текстове. Тя представя детската театрализирана игра като практически метод към текста, своеобразно творческо реагиране, което утвърждава правото му на различие, провокира неговата чувствителност, мисловност, инициативност и отговорност. „Театрализираната игра, базирана на художествен текст, извежда малкия ученик от инертната и пасивна позиция на обучаван и го въвежда в динамичен творчески процес, дарявайки го с пълнотата на съ-участието и съ-творчеството. Насочеността към общуване и изразяване, активното включване на другия при изпълнението на творческите задачи прави театрализираната игра средство за разбиране на другостта, тъй като в нея непрекъснато се провокира способността на аза да застава на чужда гледна точка и по такъв начин да постига разбирането“ [5, с.159].

Изучаването на художествения текст чрез подходи, специфични за пресъздаващите изкуства, сред които е и театърът, разкрива възможност за издигане на детското художествено възприемане на по - високо равнище, без необходимостта от подробно осмисляне на художествената условност в теоретичен план. Авторът също смята, че пътят на драматическите похвати, който тръгва от страниците на авторитетни методически съчинения, рядко достига класната стая. Игровите подходи при изучаването на художествен текст, въпреки всеобщата подкрепа, все още остават в сферата на теоретичното обсъждане, отколкото резултатно приложение в учебната практика. Според Колева театрализираните игрови подходи към изучаването на художествен текст, макар и да оформят един продуктивен модел на учебна работа, трудно биха се вместили в образователните схеми на литературното обучение, тъй като изискват организация и време, които учебните програми не предвиждат, и не на последно място, предполагат свобода и на избора на художествен текст от преподавателя и учениците.

Въпреки това за постигането на учебно-възпитателните цели, много преподаватели излизат извън рамката на традиционното обучение, като използват различни активни методи на преподаване в своята практика. Тук е мястото да се упомене, че в помощ на часовете по литература могат да се използват следобедните часове по занимания по интереси. Основната цел в часовете по занимания по интереси е повишаване качеството на образователно-възпитателния процес чрез насърчаване развитието на творческите способности и умения за живот на учениците. Тези часове са предназначени да развиват въображението, креативността и практическите им умения. Те имат за цел да провокират интереса на децата в области, различни от учебното съдържание. За това се счита, че театрализираната игра е подходяща форма на педагогическо взаимодействие, особено в първи клас, където децата изживяват прехода детска градина – училище. Тя може да бъде стимул и средство за постигане на резултати в образователно - възпитателния процес, тъй като сценичният текст е с по - богата сетивност. Детето го произнася, създава го чрез собственото си тяло - глас, мимика, жестове, поза. Актуална за детето става задачата да се „приблужи“ до света, скрит зад думите, да го опознае, да го приспособи към себе си, за да му откликне с определено отношение.

Театрализираната игра, която се конструира върху авторов текст е вид четене с активно творческо внимание - потапя детето в езика. Тя е изпълнителска дейност, която активизира вниманието към звучащата реч. Участниците са в естествена ситуация на речево общуване, в която се срещат с високи образци на словесността. Вниманието им е насочено към езиковите средства, чрез които се конструира художественият образ. По този начин се влияе активно върху езиковото развитие на детето с цел да се преодолее сериозният проблем на ниската степен на речевата изразителност на учениците от етническите малцинства.

Много важно е учителят да се стреми да постави

увлекателни действени задачи на изпълнението, да ги сменя целесъобразно, като се стреми да отключи интензивни преживявания. Създадените по този начин разнообразни впечатления обогатяват когнитивния и социалния опит, давайки определена насоченост в развитието на детската личност. Децата обичат да играят, да подражават, а театрализирането ги поощрява, мотивира и стимулира. По този начин учениците са поставени в активна емоционална позиция в урока, ангажирани в качеството си на „актьори“, а участието на учителя в играта-драматизация помага на децата да се отпуснат и да разгърнат творческия си потенциал.

Смята се, че играта като метод за обучение е подходяща за всички възрасти. Тя носи опит, създава особено усещане за освободеност от вътрешни ограничения, извиква стремеж към познание.

Играта - драматизация има и огромно значение за естетическото формиране на детската личност. В тази крехка възраст театралната дейност на децата зависи от развитието на тяхното въображение - макар, че тези игри имат изграден сюжет, в голяма степен характерът им е въображаем. И тук именно въображението подпомага децата да влязат в роля, да преживеят образа, да пресъздадат картини от дадено произведение.

Основните цели на играта - драматизация в урока са:

- Повишаване самочувствието и увереността в способностите;

- Повишаване на общата култура ;

- Развиване на умения за работа в екип;

- Ангажираност на всички ученици;

- Повишаване мотивацията и потенциала за учене.

Интересни и важни от психолого-педагогическа гледна точка са и изобразителните задачи върху текста. Рисуването е начин на изразяване, който особено допада на детето и в този смисъл открива перспективи за активизиране на творческото му мислене. В рисунката детето спонтанно изразява чувствата си и отношението си към изобразяваното. „Рисунката предхожда писането. Тя дава добра представа за начина, по който детето възприема предметите и явленията, за характера на съжденията му. Образите, които се раждат благодарение на необремененото му от правила и норми съзнание са ярки и впечатляващи. Често се обръща внимание на нещата, които за възрастния имат друго значение. Рисунката учудва със своята образност, смелост, алогичност“ (Маркова 2010). „Рисуването на историята“, „рисуването на героя“ също задържат детето при четенето. Именно думите стават опора на неговото мислене в цветове и форми, в които се проектира емоционалното му отношение, неговата гледна точка за героите и събитията – детето рисува това, което е ангажирало мисълта и чувствата му“ [5, с.173-174]. Пресъздаването на чувствата създава възможност те да се контролират, по - лесно да се осмислят и да се преодолеят. Децата често не могат да осъзнаят сами настроянията, влеченията, чувствата си, както и да изразят словесно разбиранията си.

Смята се, че в ранна възраст рисунката замества още недостатъчното развитие на речта, служи за изразяване на чувства и мисли. Тя има значение за говорното развитие, може да служи като основа за обогатяване на речника, защото връзката между емоционално развитие и реч е много силна. Рисунките могат да разкрият думи, които имат специално послание за конкретното дете и да предизвикат у него желание да ги научи, също така се явява своеобразна подкрепа в моменти, когато детето трябва да говори по дадена тема.

Изобразителната дейност може да се приложи като средство за себеизразяване при децата, които слабо владеят българската реч. В много случаи основните чувства се изразяват по - лесно с помощта на образи, отколкото с думи. Детската рисунка се възприема от редица изследователи като особен вид реч. Рисуването се разглежда като знакова дейност - средство за развитие на символичната функция на съзнанието. Чрез творче-

urokah-i-vo-vneurochnoy-deyatelnosti-3052572.html
12. Силина В. Использование методов театральной педагогики на уроках в школе // Современная педагогическая наука <https://docplayer.ru/26533338-Ispolzovanie-metodov-teatralnoy-pedagogiki-na-urokah-v-shkole.html>

11. Смарченко В. Театрализация (как прием театральной педагогики) на уроках и во внеурочной деятельности, 2018, <https://infourok.ru/tema-teatralizaciya-kak-priem-teatralnoy-pedagogiki-na->